

OTAC ANZELMO CANJUGA: “LOGORSKE” SKLADBE ZA ORGULJE (STARA GRADIŠKA 1947. – 1952.)

Branka BAN, Osijek

Sažetak

U arhivu kapucinskog samostana u Osijeku odnedavno je pohranjen dio ostavštine o. Anzelma Canjuge: Logorske skladbe za orgulje (Stara Gradiška 1947 – 52.). Radi se o rukopisnom fondu orguljaških djela o. Anzelma Canjuge, nastalih tijekom njegova zatočeništva u zatvoru u Staroj Gradiški. Poslije njegove smrti u zatvoru ova su djela spašena i ostala sačuvana zahvaljujući braći svećenicima B. Birtu i Đ. Golubiću, da bi potom bila predana i pohranjena u kapucinske arhive u Osijeku i Zagrebu. Logorske skladbe za orgulje o. Anzelma Canjuge, nastale u razdoblju 1947 – 52., bogat su i nepoznat dio Canjugine skladateljske ostavštine. Radi se o pet kajdanki, od kojih su četiri brižljivo čuvane u Osijeku i o njima se skrbio pater Zvonko Pšag – to su kajdanke označene autorovim rukopisom kao br. VII, VIII, X i XI. Kajdanka br. IX naknadno je otkrivena u arhivu Provincijalata Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića u Dubravi, u Zagrebu. Logorski orguljaški opus o. Anzelma impresionira kvantitetom i stručnošću skladatelja svećenika: od kantualnih kompozicija, zatim onih autohtono orguljaških formalno oblikovanih u duhu cecilijanskih ideja vodilja sve do vrhunca u ovom opusu. Radi se o skladbama Crkvena godina – 4 stavka za orgulje (u kajdankama od VIII. - X.) te o Missae u As-duru (kraj X. i XI. kajdanka), s tim da ovdje nedostaje završetak. Ova su logorska djela skladatelja svećenika o. Anzelma Canjuge svjedočanstvo teške borbe sakralne umjetnosti s ideologijom tadašnjeg vremena. Unatoč pokušaju da se zatru, danas su pred nama i otvaraju nam do sada nepoznato poglavlje hrvatske crkvene glazbene povijesti

Ključne riječi: sakralna umjetnost, hrvatska crkvena glazbena povijest, logorske skladbe za orgulje, misa za orgulje, kantualne kompozicije, cecilijanske ideje.

Uvod

Na samom početku teksta apostrofiramo naslov: *Logorske skladbe za orgulje o. Anzelma Canjuge*. Naime, radi se o životnom orguljaškom opusu koji je - kao cjelina tipa zbirke - ostvaren tijekom godina Anzelmovea robovanju u zatvoru u Staroj Gradiški, između 1947. i 1952. godine. Poanta je u višeznačnosti ovoga naslova. Stvaralački identitet A. Canjuge nadgradio je snagom svoje vitalnosti diktiranu (tešku) onovremensku “tromeđu”: između ideologije, umjetnosti i skladateljeve osobnosti – koja je stvaralački kreirala vrijeme između 1947. i 1952. godine, unatoč svemu. Pod stvarnim, realističnim naslovom, *Logorske*, kriju se dvije dimenzije Anzelmovea života (u razdoblju od 1947. – 1952.).

Prva se projicira kao silom nametnuta i nekom “mračnom tajnom” označena samo kao *Logorske skladbe...* ili, čak, *Tajni fascikli Anzelma Canjuge*. Nije se, dakle, smjelo znati za njih! Zbog ideološkog diktata ova su djela (bila) sklonjena iz stvarnosti, sakrivena i pohranjena “na sigurno” kako bi se sačuvala i opstala do danas. U njima je, naime, ugrađen i pohranjen cecilijanski duh hrvatske crkvene glazbene povijesti; od kantuala *Cithara octochorda* do ponovnog osnaženja cecilijanskog pokreta u nas. Bilo je to vrijeme “šutnje” o Anzelmovom *Logorskom* orguljaškom opusu, možda najvrednijem u njega.

Drugu, izvanvremensku dimenziju istoga (očišćenu od ideoloških skretanja) imamo danas - kada neopterećeno, ili bez straha, možemo krenuti u prelistavanje i iščitavanje zbirke *Orguljske kompozicije o. A. Canjuge u vremenu 1947. – 1952.* Slobodno promišljanje ovog dijela njegova opusa vodi nas do sljedećeg: ono - *Logorske* – zapamtit ćemo kao ideološki teror na kulturnom dobru. Istovremeno, transponirat ćemo ga u *Vrhunac stvaralačkog opusa jednog svećenika, skladatelja, ili... stvaralačkom relikvijom uzneseno*, unatoč tadašnjem sukobu na relaciji ideologija - umjetnost. Uskrsnuće ove zbirke autorovih orguljaških kompozicija najbolja je potvrda tome.

Građa, izvorno i tematski naslovljena *Otac Anzelmo Canjuga: Logorske (Stara Gradiška, 1947. – 1952.) skladbe za orgulje*, sadrži kao materijal četiri Anzelmove kajdanke VII., VIII., X. i XI.¹ Zahvaljujući gvardijanu kapucinskog samostana u Osijeku fra Stjepanu Novoselecu i pateru Zvonku Pšagu, dobila sam na uvid ove dragocjene materijale skladatelja o. Anselma Canjuge. Spomenute četiri kajdanke - objedinjene u kožni uvez - primili smo u ruke kao jednoobraznu muzikaliju. Na prvoj stranici rukom je napisan naslov kojeg smo i

¹ To su jedine muzikalije o. Anzelma Canjuge koja se čuvaju u arhivu kapucinskog samostana u Osijeku.

zadržali kao naslov ovoga teksta; O. ANZELMO CANJUGA /"Logorske" (St. Gradiška 1947.–52.) / SKLADBE za orgulje. Prva zagonetka koju je trebalo riješiti da bi se u potpunosti mogao sagledati Anzelmov logorski orguljski opus, bilo je pitanje: Što je s IX. kajdankom? Dugotrajan put traženja ipak je uspješno realiziran: tajna IX. kajdanka otkrivena je u arhivu Hrvatske kapucinske provincije u Zagrebu.²

Već sam pogled na ovako uvezane kajdanke otkriva impozantan broj stranica *Anzelmovog logorskog* orguljaškog opusa. Radi se o 129 stranica,³ različito sadržajno intoniranih i formalno artikuliranih,⁴ ako uključimo i kasnije pronađenu IX. kajdanku. Dakle, na 129 stranica ove zbirke obuhvaćeno je 27 glazbenih jedinica, odnosno orguljaških djela o. Anzelma Canjuge, nastalih za vrijeme njegova *robijanja* od 1947. – 1952. godine u Staroj Gradiški. Prema kazivanju patera Zvonka Pšaga, riječ je o preslikanim autografima djela iz rukopisnog fonda samog skladatelja.⁵

Analizirajući sadržaj ovih kajdanki, otkrivamo formalni uspon na relaciji od VII. do XI. kajdanke. Istovremeno je usklađen i autorovim sadržajnim sazrijevanjem. Način rada, i strogi cecilijanski princip polifono-harmonijske obrade, prisutan je u orguljaškim parafrazama na teme iz Hrvatskog crkvenog kantuala u harmonizaciji Franje Dugana.⁶ Isto označava VII. kajdanku. S obzirom na vodeće značajke stila komponiranja, radi se o neopalestrinijanskom stilu, čije su zakonitosti poput idioma vodile svaku autohtonu polifonu formu cecilijanskog pokreta. Ono po čemu je Anzelmo poseban (ali u duhu ideologije cecilijanske tradicije) je oživljavanje i osamostaljivanje (s obzirom na liturgijsku namjenu) svake od njih. Tako su, kao orguljaški autentične forme bez kantualnog naslova, ovdje četiri kompozicije (*Preludij u B-duru*, *Preludij i fuga u f-molu*, *Preludij u D-duru*, *Fuga u F-duru*).

² Usp. Provincijalat Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Mandića u Zagrebu (Dubrava), arhiv, kutija I; posebno se zahvaljujemo prof. Ivančici Hinek koja je ovaj materijal, između ostalog, donijela u Osijek.

³ Ako uključimo i otkrivenu IX. kajdanku, koja ima 40 stranica, a ukoričene VII, VIII, X i XI. kajdanka obuhvaćaju 89; cjelokupni opus *Logorskih orguljaških skladbi* Anzelma Canjuge podrazumijeva 129 stranica.

⁴ Isto će se vidjeti iz tabličnog prikaza na sljedećim stranicama u ovom tekstu.

⁵ Prilikom preuzimanja ove građe iz zatvora u Staroj Gradiški, po riječima patera Pšaga, materijal Anzelma Canjuge su iznijeli također zatočeni svećenici, prije svih Branko Birt i danas pokojni Đuro Golubić. Pohranjen je na *sigurno* kako bi ostao zaštićen i sačuvan do danas. Stoga pater Pšag s velikom sigurnošću pretpostavlja (a sudeći po rukopisu kako notnog, tako i tekstualnog materijala, jer ga dobro poznaje kao svoga učitelja) da je u slučaju ovih kajdanki s orguljaškom građom Anzelma Canjuge bez sumnje riječ o autografima.

⁶ Vidi tablicu kajdanke br. VII.

Iz sadržaja VIII. kajdanke kao samostalne kompozicije izdvajamo *Varijacije u D-duru, Fugu u A-duru i Preludij u h-molu*. Središnji dio Anzelmove zbirke *Logorske skladbe za orgulje* proteže se od završnog dijela VIII. do početnog X. kajdanke. Naime, skladba *Crkvena godina – 4 stavka za orgulje* započinje *Adventskim preludijem in d*,⁷ kao I. stavkom i *Božićnim preludijem u F-duru*, kao II. stavkom koji se nastavlja u *zagubljenoj IX. kajdanci* i tu završava. Ovu nestalu *tajnu IX. kajdanku*, naknadno pronađenu, autor je u popratnom komentaru naslovio *Korizma i Muka*. Izuzetno je zanimljiv tonalno-modalni hod ovog stavka *Crkvene godine*, shematski prikazano: *d – e – a – d*, s puno modalnih skretanja. U svom tekstualnom pojašnjenju skladbe Anzelmo je dodao i sljedeće: (parafraziramo) *tu se pojavljuje baritonska tema kao podloga teme za Isusov govor...* Za isto Anzelmo naznačava u tekstu ispod stavka: *tema je bila originalna*.⁸

Završni IV. stavak *Crkvene godine – 4 stavka za orgulje A. Canjuge* ima naslov *Uskrs*, koji se završava u X. kajdanci,⁹ uz napomenu samog autora *da tema odgovara Dobi Krista*. Analizirajući IX. kajdanku, nameće se uska povezanost glazbenog sadržaja i liturgijskog idioma. Upravo je liturgijski idiom bio znakovit u formalnom organiziranju materijala. Slobodna polifonija, tipa invencije, apstrahira čvrste zatvorene polifone oblike (tipa fuge npr.) i uz bogatu inventivnu harmonijsku podlogu, obogaćenu s dosta kromatiziranih pomaka, usmjerena je na praćenja liturgijske potke objašnjene Anzelmovim pismom (uz skladbu *Crkvena godina – 4 stavka za orgulje* po završetku X. kajdanke).¹⁰ O intenzivnom i naglom skladateljskom razvoju o. Anzelma Canjuge također svjedoči i *Missae u As-duru*.¹¹ Ova je kompozicija druga velika forma u kontekstu *Logorskih skladbi za orgulje 1947.–1952.* i nastavlja se u narednoj, XI. kajdanci. Zanimljivo je da forma *Missae u As-duru* izlazi iz okvira misnog ordinarija: odnosno, sadrži stavke Sanctus, Benedictus, Agnus i Credo – koji se nastavlja i ne završava!

U XI. kajdanci (posljednjoj pronađenoj iz Anzelmovog *Logorskog orguljaškog opusa*) ona je još jedno *nedovršeno djelo*. I opet nam se nameće *socrealistički upit*: Nije li ova nepoznanica posljedica nemogućnosti spoznavanja cjelokupnog

⁷ Rabimo termin da je d- tonalitet s obzirom na kombiniranje tonalno-modalne harmonije kao osnove.

⁸ Vjerojatno se navod *tema je bila originalna* odnosi na izvore iz *Cithare Octochorde* i *Hrvatskog crkvenog kantuala*, odnosno iz hrvatskih crkvenih pjesmarica koje su iskorištene kao materijal za oblikovanje spomenutih u cecilijansko vrijeme.

⁹ Pogledati tablični prikaz kajdanki.

¹⁰ Usporediti opis s tabličnim prikazima sadržaja VIII., IX. i X. kajdanke.

¹¹ Kao uvod u *Missae u As-duru*, koja je u središtu ove kajdanke, A. Canjuga iznosi *Fugu na koralni himan Ave Maris stella* i *Fugu u As-duru* kao zatvorene orguljaške forme.

Anzelmovog djela – opusa nastalog u zatvoru – odnosno nemogućnosti izvlačenja iz zatvora u Staroj Gradiški? Sudeći po analizi *Logorske orguljaške zbirke* glazbenih i liturgijskih kompozicija A. Canjuge kao jedinstvene cjeline (s puno naznaka forme *zbirke liturgijskih i orguljaških kompozicija*) i spomenutog *prelijevanja početaka i završetaka iz kajdanke u kajdanku* te primarne zagonetke *gdje je IX. kajdanka* – za pretpostaviti je da je ipak postojala i XII. *logorska kajdanka* o. Anzelma. No, još uvijek nije vraćena iz Stare Gradiške, kao ni dosta drugih djela (pretpostavlja se po kazivanju gvardijana fra Novoseleca i patera Pšaga), tako da ne znamo završne taktove *Missae u As-duru*.

Ovaj prikaz muzikalija *Logorske skladbe za orgulje (Stara Gradiška, 1947. – 1952.)* o. Anzelma Canjuge, po svome karakteru i načinu prezentiranja pripada trenutno početnoj fazi istraživanja. S obzirom na cjelovitost materijala i apostrofirane najznačajnije kompozicije iz nje, predlažemo kao sljedeći istraživački korak: oblikovanje zbirke, što bi u konačnici rezultiralo izrađivanjem kataloga orguljaških muzikalija Anzelma Canjuge. Katalog bi se radio u kataloškom programu CDS ISIS, što je danas najsuvremeniji i najbolji predložak za potvrdu stvarne vrijednosti (orguljaških i inih) kompozicija. Orguljaški opus o. Anzelma Canjuge tako bi bio adekvatno vrednovan, kako u nas, tako (još značajnije) u cecilijanskim i uopće glazbeno-liturgijskim krugovima diljem Europe.

Sadržaj VII. kajdanke

R. br.	Str.	Djelo
1.	1.	Predigra, međuigre za adventsku pjesmu “Poslan bi anđel Gabrijel” iz Hrvatskog crkvenog kantuala
2.	2.	Preludij u B duru
3.	5.	Preludij i fuga u f molu
4.	11.	Preludij u G duru
5.	12.	Neka pjesma (str. 17) i Fugeta za nju (str. 14)
6.	14.	Predigra (str. 14), Međuigra (str. 15) i Poigra za pjesmu “Usta moja” (str. 16) iz Hrvatskog crkvenog kantuala – harm. F. Dugan
7.	17.	Fuga u F duru
8.	20.	Predigra i Međuigra za božićnu pjesmu “Kad djeva milost dobila” iz Hrvatskog crkvenog kantuala – harm. F. Dugan
9.	23.	Predigra za božićnu pjesmu “Spavaj, sinko” iz Hrvatskog crkvenog kantuala – harm. F. Dugan

10.	23.	Poigra za božićnu pjesmu "Spavaj, sinko" iz Hrvatskog crkvenog kantuala – harm. F. Dugan
-----	-----	--

Sadržaj VIII. kajdanke

R.br.	Str.	Djelo
1.	1.	Ave Maria u B duru
2.	4.	Varijacije u D duru
3.	5.	Fuga u A duru
4.	11.	Preludij u h molu
5.	14.	Adventski preludij iz skladbe "Crkvena godina" – 4 stavka za orgulje*
6.	20.	Božićni preludij iz skladbe "Crkvena godina" – 4 stavka za orgulje*

* Završetak u IX. kajdanci

Sadržaj IX. kajdanke

R.br.	Str.	Djelo
1.	1.	Korizma, Muka i početak stavka Uskrs*

* Ovaj stavak nije detaljno analiziran, iz razloga što mu nedostaje precizan skladateljski opis (op.a)

Sadržaj X. kajdanke

R.br.	Str.	Djelo
1.	1.	4 završna takta IV. stavka skladbe "Crkvena godina" *
2.	2.	Fuga na Koralni himan "Ave maris stella"
3.	7.	Fuga u As duru
4.	17.	Sanctus iz Missae u As duru
5.	20.	Benedictus iz Missae u As duru
6.	23.	Agnus iz Missae u As duru
7.	33.	Početak Creda

* Prema autoru ovih orguljaških kompozicija, o. Anzelmu, i sudeći prema dopisanom tekstu skladbi Crkvena godina – 4 stavka za orgulje, u kajdanci br. VIII. je kao prvi stavak Adventski preludij, a kao drugi Božićni preludij; III. stavak je u kajdanci br. IX. (onoj koja je pronađena naknadno, op.a.) ili, kako je

sam autor napisao, tzv. nestala kajdanka koja se odnosi na Korizmu i Muku; baritonska tema za Isusov govor na Gori (saznajemo dalje iz dopisanog pojašnjenja autora) bila je originalna; tema stavka je u duhu Dobi Krista. U nastavku dopisanog pojašnjenja sadržaja X. kajdanke autor navodi ...prva četiri takta (u X. kajdanci, op.a.) su završetak 4. stavka – Uskrs.

Sadržaj XI. kajdanke

R. br.	Str.	Djelo
1.	13.	Nastavak Creda iz Missae u As-duru – do “Cujus requiem erit finish est”*

** I u ovoj kajdanci nedostaju završni taktovi Missae, što nas je potaknulo na pretpostavku da je možda postojala i XII. kajdanka, do koje se u ovom trenutku nije moglo doći (op.a.).*

Izvori:

Arhiv kapucinskog samostana u Osijeku, *Muzikalija o. Anzelma Canjuge, rukopisna građa*

Arhiv kapucinskog samostana u Osijeku, *O. Anzelmo Canjuga - neke skladbe, rukopisna građa*

Arhiv kapucinskog samostana u Osijeku, *O. Anzelmo Canjuga - promjenljivi dijelovi mise, rukopisna građa*

Arhiv kapucinskog samostana u Osijeku, *s. Eva DOMINKOVIĆ (D. S. Sv. Križa), O. Anzelmo Canjuga - život i rad, rukopisna građa*

Arhiv kapucinskog samostana u Osijeku, *Continuatio historię dome stikćen conventus esegiensis in cepta anno 1841.*

Arhiv Provincijalata Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Mandića u Zagrebu, *Rukopisna građa stvaralaštva o. Anzelma Canjuge*

Literatura:

Cithara octochorda, pretisak iz 1757, HAZU, Institut za crkvenu glazbu “Albe Vidaković”, Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, Zagreb, 1998.

Hrvatski crkveni kantual, Izdaje Glazbeno-pjevačko društvo “Vijenac” u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu, Ljubljana, 1934.

MARIJANOVIĆ, S., *Hrvatsko pjevačko društvo "Lipa" u Osijeku 1876.-1986.*, Osijek, 1987.

ŠAFARIĆ, Z. J., *Fra Anzelmo Canjuga - bilješke o životu*, Split, 2002.

**FATHER ANZELMO CANJUGA:
"PRISON CAMP" COMPOSITIONS FOR ORGANS
(Stara Gradiška 1947 – 1952)**

Summary

Part of the heritage of f. Anzelmo Canjuga has recently been stored in the archives of the Capuchin Library in Osijek: the compositions for organs, written in the prison camp in Stara Gradiška (1947 – 1952). It is a fund of manuscript compositions for organs, which f. Anzelmo Canjuga wrote in the time of his imprisonment in Stara Gradiška. After his death in prison, his work was saved and undamaged thanks to priests B. Birt and Đ. Golubić. Later it was stored in the archives of the Capuchin Libraries in Osijek and Zagreb. These compositions, written in the prison camp 1947 – 1952 are very significant part of f. Anzelmo's heritage in compositions. It consists of five music manuscript books, four of them carefully treasured in Osijek. Father Zvonko Pšak has been keeping them safe, and they are marked by the author himself under numbers 7, 8, 10 and 11. The manuscript music book number 11 was discovered later than the other three, in Zagreb, Dubrava, in the archives of the Croatian Capuchin Province of St. Leopold Mandić. F. Anzelmo's opus from the prison camp impresses by its quantity and by the expertise of the priest, composer – from the Cantual, through autochthonous compositions for organs created in the spirit of Caecilian ideas, up to the best works of the opus: composition "Crkvena godina" (liturgical year) – four movements for organs (music manuscripts 8 – 10), "Missae" in A flat major (the end of 10 and 11) with no ending. These works of father Anzelmo bear witness to the demanding struggle of sacral arts against the ideology of that time. The fact that this work was preserved in spite of all the difficulties, has opened a completely new chapter in the history of the Croatian sacral music.

Key words: *sacral art, history of music in Croatia, compositions for organs written in the prison camp, Cantual, Caecilian ideas.*